

MARKETA GOETZ-STANKIEWICZ

(6 XI 1927–15 II 2022)

6 listopada 2022 roku zmarła w Kanadzie emerytowana profesor Uniwersytetu Kolumbii Brytyjskiej Marketa Goetz-Stankiewicz. Na mocy jej testamentu wśród spadkobierców znalazło się szerokie grono czeskich, kanadyjskich i polskich instytucji kultury oraz placówek naukowych, wśród nich Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Marketa Goetz urodziła się 15 lutego 1927 roku w Libercu, w wielokulturowej rodzinie – jej matka Helena z domu Hrnčíř (1907–2007) była pochodzenia niemieckiego i czeskiego, natomiast ojciec Gustav Götz (1894–1965) pochodził z żydowskiej rodziny. W ich domu mówiono zarówno po czesku, jak i niemiecku. Ojciec z wykształcenia był inżynierem przemysłu tekstylnego, matka zaś wybrała małżeństwo zamiast dalszej edukacji.

Ze względu na pracę ojca rodzice przez kilka lat przebywali najpierw w innej miejscowości w Czechosłowacji, a następnie przez dwa lata w Rumunii. W tym czasie dziewczynkę wychowywali dziadkowie ze strony matki, zaczęła też chodzić do niemieckiej szkoły w Chrastawie. W 1935 r. rodzina zamieszkała razem w Místku na Morawach, gdzie Gustav Götz został dyrektorem fabryki. Mimo dwujęzyczności Markecie w 1937 r. nie udało się dostać do miejscowego czeskiego gimnazjum, uczęszczała więc do niemieckiego w Ostrawie. Naukę przerwała w 1941 r., gdyż nie mogła jej kontynuować ze względu na „mieszane” (w myśl ustaw norymberskich) pochodzenie. Podczas okupacji ojciec stracił pracę i mieszkanie. Szczęśliwym zbiegiem okoliczności dopiero w 1944 r. trafił do obozu w Terezynie i przeżył wojnę jako jedyny spośród swoich krewnych. Marketa w 1942 r.

znalazła posadę w miejscowym zakładzie fotograficznym, gdzie była zatrudniona aż do końca wojny.

Wyzwolenie przyniosło chwilową stabilizację. Ojciec powrócił do pracy w fabryce, natomiast Marketa zapisała się do średniej szkoły graficznej w Pradze. Już w 1947 r. zaczęli myśleć o emigracji, jednak plan ten zrealizowali dopiero we wrześniu 1948, po przewrocie komunistycznym. Götzowie udali się do Kanady, po drodze zatrzymując się na krótko w Antwerpii.

W Toronto Marketa Goetz podjęła pracę jednym z tamtejszych zakładów fotograficznych, dzięki czemu mogła ukończyć szkołę średnią i zdać maturę, a następnie, w 1950 r., rozpocząć studia. Na miejscowym uniwersytecie wybrała literaturoznawstwo porównawcze i historię. Po uzyskaniu magisterium (1955) otrzymała stypendium na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, gdzie po dwóch latach obroniła doktorat poświęcony twórczości niemieckiego pisarza Wilhelma Raabego.

W 1959 r. zaproponowano jej pracę w nowoutworzonej katedrze germanistyki na Uniwersytecie Kolumbii Brytyjskiej w Vancouver. Pracowała tam do emerytury, w latach 1980–1985 pełniąc funkcję dziekana wydziału. Na uniwersytecie poznała polskiego emigranta, żołnierza wojny obronnej 1939 roku i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, politologa Władysława Józefa Stankiewicza (1922–2006), z którym w 1965 r. zawarła związek małżeński. Utrzymywali oni przyjacielskie kontakty z innymi uchodźcami z Europy Środkowo-Wschodniej, w tym z pochodzącym ze Słowacji farmakologiem Rudolfem Vrbą (1924–2006), uciekinierem z Auschwitz i współautorem słynnego raportu o Zagładzie. Dzięki mężowi przysłała profesor literatury poznała też język polski.

Marketa Goetz-Stankiewicz odnosiła sukcesy jako germanistka, m.in. dwukrotnie została odznaczona uniwersytecką nagrodą za doskonałość w nauczaniu (1972 i 1992), a Kanadyjskie Stowarzyszenie Wykładowców Germanistyki uhonorowało ją w 1992 r. Medalem Hermanna Boeschsteina. Po interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji (1968) zaczęła coraz bardziej się interesować literaturą czeską, w szczególności twórczością pisarzy zakazanych przez reżim komunistyczny.

W 1973 r. wraz z matką po raz pierwszy od wyjazdu do Kanady odwiedziła Pragę. Szybko nawiązała tam kontakty z kręgiem niezależnych twórców, m.in. Václavem Havlem (1936–2011), Ivanem Klímą (ur. 1931), Pavlem Kohoutem (ur. 1928), Pavlem Landovským (1936–2014) i Josefem Topolem (1935–2015). Jako badaczkę szczególnie zajmował ją teatr. Wykluczonym przez cenzurę twórcom poświęciła monografię (*The Silenced Theatre: Czech Playwrights Without a Stage*, Toronto 1979) i liczne artykuły, wydała także trzy antologie dramatów, samodzielnie tłumacząc z czeskiego na angielski.

Coroczne wizyty w Czechosłowacji wykorzystywała nie tylko do pogłębiania znajomości (część z nich przekształciła się w bliską przyjaźń), ale także do szmuglowania zakazanych książek i budowania kontaktów czechosłowackich środowisk niezależnych z Zachodem. Jej zasługi już w 1988 r. docenili Havel, Klíma i Ludvík Vaculík (1926–2015), przyznając jej nieco żartobliwe odznaczenie w imieniu niezależnych pisarzy czeskich (Ordo Scriptores Bohemici). Po upadku systemu komunistycznego została uhonorowana Medalem Josefa Hlávki (1992), Medalem Za Zasługi II stopnia (2000, przyznany i wręczony przez prezydenta Václava Havla) oraz Nagrodą Jiříego Theinera za propagowanie czeskiej literatury na świecie (2016). Z wrodzoną sobie skromnością skomentowała to ostatnie wyróżnienie słowami: „Byłam tylko taką małą rybką”. Obok skromności liczni przyjaciele Markety-Goetz-Stankiewicz zapamiętali jej życzliwość, zamiłowanie do muzyki i górskich wędrówek, a także sympatię do psów i kotów.

Poprzez męża związana była także ze sprawami polskimi, w tym z dwoma wrocławskimi instytucjami, które uwzględniła w swoim testamencie – Zakładem Narodowym im. Ossolińskich i Muzeum Narodowym. Wydawnictwo Ossolineum wydało tłumaczenia prac Władysława J. Stankiewicza: *Niezbędność teorii politycznej. Klasyczne pojęcia w dobie relatywizmu* (2003) i *Demokracja w teorii i praktyce* (2010). Marketa Goetz-Stankiewicz dwukrotnie odwiedziła redakcję Wydawnictwa – razem z małżonkiem w 2005 r. i po jego śmierci w 2007 r.

Dzięki otrzymanemu spadkowi Zakład Narodowy im. Ossolińskich zakupił m.in. obraz Jana Tabińskiego *Śmierć Stefana Czarnieckiego*, który pozostanie trwałą pamiątką szczodrości Markety Goetz-Stankiewicz dla Ossolineum.

Łukasz Kamiński

Tekst powstał na podstawie relacji autobiograficznej Markety Goetz-Stankiewicz opublikowanej na stronach projektu „Paměť národa” prowadzonego przez stowarzyszenie Post Bellum (<https://www.pametnaroda.cz/cs/goetz-stankiewicz-marketa-1927>), wspomnień autorstwa Karla Zaenkerera (<https://cenes.ubc.ca/news/dr-marketa-goetz-stankiewicz-1927-2022-a-tribute/>) oraz artykułów opublikowanych na stronie Czechosłowackiego Centrum Dokumentacyjnego (Československé dokumentační středisko, <http://www.csdcs.cz/cs/index.html>). Wykorzystano także korespondencję z małżeństwem Stankiewiczów, pochodzącą z archiwum Ossolineum.